

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr. 721 (495 ^{ste} openbare)
Datum en tijd:	12 april 2019, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Beljaarts, Berk, Boufangacha, Busker, Calon, De Groot, Driessen, Elzinga, Van Eijck, Eski, Hoffer, Van Holstein, Van der Horst, Jaarsma, Jong, Geel (agendapunten 1 en 2), Van de Kamp, Van der Lecq, De Leeuw, Lindeboom, Maessen, Melkert, Mulder, Nijpels, Putters, Rietbergen, Tasma, Van der Veen, Vonhof, Van Waayenburg, Weurding, Van Woerkom, Van Wijngaarden, Hamer
Voorzitter:	Hamer
Secretariaat:	Timmerhuis (algemeen secretaris), Dirven (notulist) Soebhan-Ishaak (audiovisuele ondersteuning), Van Driel (secretaresse)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering met een woord van welkom.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2904 en kabinetsbrief/adviesvoornemens 2019 R/2905)

Bijzonder welkom

In het bijzonder worden de leden welkom geheten, die voor het eerst een raadsvergadering bijwonen:

- de heer Van Eijck als kroonlid;
- de heer Van de Kamp namens de VCP;
- en de heer Melkert namens VNO-NCW MKB-Nederland.

Vertrekkende raadsleden

De heer Van der Veer (FNV) en mevrouw Den Haan (VCP) zijn vertrekkende raadsleden. De heer Van der Veer is nu in het buitenland, mevrouw Den Haan kiest ervoor geen afscheid in de raadsvergadering te nemen, maar doet eenieder haar hartelijke groeten. Verder nemen mevrouw Geel en de heer Driessen afscheid van de raad.

De *voorzitter* vindt het jammer dat mevrouw Geel vertrekt uit de raad, ook uit het oogpunt van de genderdiversiteit in de raad, maar gaat ervan haar in allerlei hoedanigheden nog in het SER-gebouw te zullen ontmoeten.

Mevrouw Geel had een actieve rol in raadsvergaderingen. Niet alleen wanneer zij woordvoerder namens de werkgeversgeleding was, maar ook in de vragen- en discussieronde, waarmee zij de discussie ook heeft verlevendigd. Ze was constructief en altijd bezig met het creëren van draagvlak, het in gesprek raken met burgers en het opzoeken van de positie van het maatschappelijk middenveld. Die positie vindt mevrouw Geel, anders dan wellicht in het gisteren uitgebrachte jaarverslag van de Raad van State naar voren lijkt te komen, belangrijk.

Mevrouw Geel heeft inbreng gehad bij verschillende adviezen, zoals dat over TTIP en de Hoofdlijnen toekomstig pensioenstelsel. Bij het vaststellen van de verkenning *Mens en technologie*, waar de discussie snel over structuren en economische modellen gaat, heeft zij juist gewezen op het belang om iedereen mee te nemen en een inclusieve samenleving te bevorderen.

Mevrouw Geel hield een met applaus ontvangen maidenspeech op 21 oktober 2016 over het advies *Een werkende combinatie: werken, leren en zorgen in de toekomst*, een onderwerp dat zij zeer belangrijk vond en vindt. Hierin heeft zij ervoor gepleit dat er in goed overleg op het niveau van arbeidsorganisaties voldoende flexibiliteit is voor mensen, in aanvulling op wettelijk verlof.

In 2018 was mevrouw Geel woordvoerder bij de vaststelling van het advies *Optimalisering van verlof na geboorte kind*, een onderwerp dat deze week opeens weer heel actueel is geworden met een rol voor de Stichting van de Arbeid in de komende tijd. Mevrouw Geel benadrukte hierbij het belang van goede zorg in de eerste jaren van het kind maar ook voor de ouders vanuit het oogpunt van een evenwichtige verdeling van zorgtaken.

We zullen je inhoudelijke bijdrage, vrolijkheid en optimisme gaan missen, maar, zoals gezegd, we gaan ervan uit je in allerlei hoedanigheden nog in het SER-gebouw te zullen ontmoeten.

De raadsleden vallen de voorzitter met applaus bij.

Mevrouw Geel houdt het kort, omdat vandaag onderwerpen als Europa en laaggeletterdheid alle aandacht verdienen. In ieder geval wil zij zeggen dat Nederland gezegend is met een institutie, waarin met een brede vertegenwoordiging, veel diepgang en zo'n inzet van mensen en middelen, over onderwerpen als deze wordt gesproken, die het hart van onze samenleving maar vooral van ons samen-leven raken. Het overleg in de SER en de Stichting van de Arbeid is in die zin van niet te onderschatten betekenis. Voor de wijze waarop dat gebeurt, wil zij ook de voorzitter complimenteren. Het belang van het overleg moet niet zozeer worden gekoesterd; liever moet het belang van het overleg van de 'daken worden geschreeuwd'. De bijdrage ervan is niet vanzelfsprekend relevant; die bijdrage moet telkens weer worden uitgelegd, bevochten en veroverd. Evenmin is de bijdrage van het overleg niet vanzelfsprekend voor iedereen relevant, terwijl het dat eigenlijk wel is en ook zou moeten zijn wanneer het overleg goed functioneert. Die potentie is er en de onderwerpen van vandaag laten dat ook zien.

Persoonlijk heeft zij genoten van de periode van drie jaar waarin zij zitting had in de raad. De raadszaal kent het mooiste uitzicht van Nederland, namelijk de bomen van het Haagse Bos. Jammer dat de heer de Boer verhinderd is, omdat die hoopte dat spreekster nog een Bijbeltekst zou uitspreken: "Ik zie de mensen, want ik zie hen, als bomen, rondlopen.". Indachtig die tekst heeft zij ook vanuit de raad altijd de mensen voor zich gezien en dat blijft ook een opgave voor alle partijen.

Als voorzitter van GGZ Nederland, een rol waarin zij tot haar verrassing is beland, heeft zij heel vaak met geamuseerde verbazing gedacht op welke plek zij present was. Dat heeft zij in dit huis nooit gehad, zij voelde zich hier vanaf het begin thuis. Dit liet zij niet zozeer vanuit werkgeversperspectief maar meer vanuit het gezamenlijke belang zien. Het gaat niet over macht maar over gebundelde kracht en daarvoor zullen partijen zich moeten blijven inzetten.

Daarom heeft zij de benoemingstermijn van twee jaar met een jaar verlengd. De heer Melkert neemt nu het stokje over, dat hij ongetwijfeld heel goed zal doen, al is hij dan geen vrouw.

In plaats van "I'll be back" sluit zij liever af met: "Heel graag tot ziens en het was een voorrecht, dank".

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De *voorzitter* stelt vast dat de heer Driessen zeer lang actief is geweest in de SER. Vanaf 1985, en mogelijk al eerder, vertegenwoordigde hij de FNV in de SER in de Commissie Sociaal-Economische Aangelegenheden maar ook in commissies die actief waren op het gebied van sociale zekerheid en pensioenen.

In de periode 1992 tot 2000 was hij actief raadslid, daarna is hij plaatsvervangend lid geworden in de raad.

De heer Driessen verlaat de raad wegens pensionering. Vaak wees de heer Driessen erop dat niet iedereen de pensioenleeftijd haalt. We zijn blij dat de heer Driessen in goede gezondheid afscheid kan nemen.

De heer Driessen heeft buitengewoon gedreven en energiek de beleidsopvattingen van de FNV ingebracht, die hem vaak ook zelf nauw aan het hart lagen, en de belangen van werknemers behartigd, evenals die van werkzoekenden en gepensioneerden. Soms bracht hij een heel stevig standpunt in, maar bleek hij ook een brug te kunnen slaan naar werkgevers.

De heer Driessen was ook behulpzaam naar het secretariaat. Vaak bood hij op het einde van een vergadering aan bepaalde zaken te zullen uitzoeken. Ook de medewerkers van het secretariaat zijn hem daarvoor dankbaar. In die zin fungeerde de heer Driessen 'als meewerkend voorman'.

De heer Driessen bracht altijd grondige analyses en verkenningen in, maar ook altijd met een blik op de toekomst. Ook dit werd zeer gewaardeerd.

Ook de heer Driessen zal daarom worden gemist. Veel dank voor alles wat je gedaan hebt. Ondanks zijn pensioen hoopt de voorzitter de heer Driessen bijvoorbeeld bij dialoogbijeenkomst of andere bijeenkomsten te zullen ontmoeten.

Of bij acties van de FNV op de publieke tribune, interrumpeert de heer *Busker*, met een verwijzing naar de nu aldaar aanwezige actievoerders.

De raadsleden vallen de voorzitter met applaus bij.

De heer *Driessen* bedankt de voorzitter voor haar vriendelijke woorden. Inderdaad is hij 38 jaar met plezier naar zijn werk gegaan en vanaf dag één, dus zelfs nog voor 1985, waren de SER en de Stichting van de Arbeid daarvan een wezenlijk onderdeel. Hij is altijd in de 'machinekamer van de SER' actief geweest ofwel in de verschillende commissies en minder in de raad. Vanaf dag één heeft hij dit vol overgave gedaan.

Ook heeft hij altijd de link naar de achterban gehouden, onder meer door bijeenkomsten van FNV-leden te bezoeken, ook gepensioneerde leden. De SER kan alleen bestaan wanneer er draagvlak is in de samenleving voor het hier ontwikkelde beleid. Hij prijst zich gelukkig in een organisatie te hebben gewerkt, waarin het contact met de achterban zo goed is verankerd.

Acemoglu en Robinson hebben ooit overtuigend aangetoond hoe belangrijk instituties zijn voor het bereiken van een hoge welvaart. Wilkinson en Pickett hebben daarop aansluitend aangetoond hoe belangrijk instituties zijn om het inkomen daarna ook rechtvaardig te verdelen, zodat de hele bevolking geniet van een hoge welvaart. Hij sluit zich bij mevrouw Geel aan dat we in Nederland sterke instituties hebben, waarop we trots mogen zijn en waarmee we prudent moeten omgaan.

In dat kader zou het in de eerste plaats heel goed zijn wanneer alle belangrijke sociaal-economische voornemens uit een Regeerakkoord ook daadwerkelijk aan de SER worden voorgelegd. Dat is nu niet meer het geval. Dat geldt ook voor voornemens waarover we in de SER geen overeenstemming kunnen bereiken. In de jaren '80 werden veel verdeelde adviezen uitgebracht. De adviezen waren weliswaar verdeeld, maar er werd veel geïnvesteerd in een goede analyse. Vaak werden die analyses wel breed gedeeld. Ook dat draagt bij aan kwaliteit van besluitvorming. In een tijdperk, waarin populisme steeds meer terrein wint, vormen goede, gedeelde analyses een belangrijke factor om

op basis van feiten tot besluitvorming te komen. De SER zou daarin een belangrijke rol kunnen vervullen door misschien breder dan nu het geval is zijn taken op te pakken. In de tweede plaats heeft hij de wereld van de product- en de bedrijven (PBO) nog meegemaakt, waarvan hij overigens nooit onderdeel heeft uitgemaakt. Na de opheffing van de PBO onder het motto van deregulering en marktwerking trad verbrokkeling op. In de handels- en dienstensectoren heeft de verbrokkeling steeds meer om zich heen gegrepen. Het zou goed zijn om ons te bezinnen over de vraag of een aantal van die vroegere instituties niet in een nieuwe gedaante zouden moeten herleven en welke rol de SER daarin kan vervullen.

Hij wenst een ieder veel sterkte met hun belangrijke werk. Hij dankt de FNV-actievoerders op de publieke tribune voor hun aanwezigheid en wenst hen veel succes met de acties in de komende periode. Het ga jullie goed, tot ziens.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De voorzitter overhandigt mevrouw Van Geel en de heer Driessen vervolgens het gebruikelijke afscheidscadeau, een kleine, materiële blijk van waardering voor hun inzet.

Mevrouw Geel verlaat hierna de vergadering, omdat ze de heer Melkert alle ruimte wil geven.

Overzicht raadsmededelingen en SER-activiteiten periode 15 februari – 12 april 2019 (R/2904) en kabinetsbrief van 19 maart 2019 inzake adviesvoornemens 2019 (R/2905)
Worden voor kennisgeving aangenomen.

3. Vaststellen verslag 15 februari 2019 (R/2906)

Dit verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

4. Vaststellen financieel jaarverslag SER 2018 (R/2906)

Het financieel jaarverslag van de SER 2018 is eerder door het dagelijks bestuur van de SER geaccordeerd.

Dit financieel jaarverslag wordt unaniem door de raad vastgesteld.

5. Vaststellen ontwerpadvies *Prioriteiten voor een fair Europa: samen sterker in een onzekere wereld* (R/2907)

De *voorzitter* merkt op dat dit ontwerpadvies met zijn prachtige en treffende titel is voorbereid door de Commissie Europa, dat formeel onder haar voorzitterschap stond maar in de praktijk steeds kundig is geleid door de heer Van der Veen, die zij daarvoor hartelijk dankt. Hoewel daarover aanvankelijk hier en daar twijfels bestonden, is het gelukt om op zo'n moeilijk onderwerp weer overeenstemming te bereiken.

Zoals al eerder is meegedeeld, zal dit advies pas in de week ná de raadsvergadering gericht in de publiciteit worden gebracht. Dit met het oog op de verwachte Brexit-drukke in alle media op 12 april, waarin het advies dan weg zou vallen. Er is in een interview gepland met beide vicevoorzitters en de voorzitter van de SER samen met de Financiële Telegraaf. Op woensdag 17 april wordt het advies aangeboden aan minister Koolmees van SZW. Zoals nu voorzien, is dat ook de dag om met het advies op de openbaarheid/publiciteit te zoeken.

Het advies wordt op een traditionele manier behandeld. Na een inleiding van de waarnemend voorzitter volgt een inleiding van werkgevers en werknemers. Voor de werknemers zijn dat deze zowel de FNV als het CNV. Mede daarom en omdat de kroonleden zich goed kunnen vinden in de inleiding van de heer Van der Veen zien zij af van hun ruimte voor een inleiding. Vervolgens is er ruimte voor enige discussie en wordt het advies vastgesteld.

Inleiding waarnemend voorzitter commissie van voorbereiding

De heer *Van der Veen* merkt op dat mevrouw Van Geel en de heer Driessen eerder al op het belang van instituties hebben gewezen, op hun economische functie en hun belang voor zekerheden van burgers. Eén van die instituties is de Europese Unie. Het is zeer belangrijk dat de SER ook nadenkt over de rol van Europa en daar gaat het advies over.

In onzekere tijden hebben mensen de gewoonte terug te grijpen op oude zekerheden. Europa verkeert in onzekere tijden. Economisch, politiek en technologisch. Ook klimaatveranderingen stellen allerlei uitdagingen, waarop Europa moet reageren. Dat zijn uitdagingen die de Europese natiestaten niet alleen het hoofd kunnen bieden, maar waarvoor supranationale samenwerking nodig is. Dat geldt vooral voor kleinere landen en voor landen met een open economie zoals Nederland. Toch is de Europese Unie voorzichtig gezegd niet voor iedereen een oude zekerheid waarop teruggevallen kan worden. Kortom, het versterken van het institutionele karakter en het vertrouwen in de Europese Unie is belangrijk gezien de uitdagingen die op ons afkomen.

In het advies *Prioriteiten voor een fair Europa; samen sterker in een onzekere wereld* wordt door sociale partners en de kroonleden onomwonden de keuze gemaakt voor Europese samenwerking. Maar om samen sterker te kunnen staan, is wel voorwaardelijk dat de Europese Unie door velen in Europa wordt gezien als een houvast waarmee nieuwe uitdagingen tegemoet getreden kunnen worden. Dit vraagt om het stellen van nieuwe prioriteiten in het Europese beleid.

Daarvoor formuleert het advies een flink aantal aanbevelingen. Hiervoor verwijst hij kortheidshalve naar de drie boxen in hoofdstuk 5, waarin de aanbevelingen zijn samengevat.

Wel wil hij enkele belangrijke rode draden uit het advies kort toelichten.

De interne markt is het hart van de Europese Unie. Een markt waarop het Europese sociale model regeert, een model waarin economische en sociale doelen gelijkwaardig zijn. De interne markt is nooit af. In dit advies wordt verkend wat de prioriteiten zouden moeten zijn op weg naar een diepere en eerlijker interne markt, die burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties van Europa vertrouwen kunnen geven in de meerwaarde van de Europese Unie om een onzekere toekomst tegemoet te treden.

Belangrijk hiervoor is dat het proces van opwaartse convergentie, dat de afgelopen jaren gestagneerd is, weer nieuw leven wordt ingeblazen. Opwaartse convergentie betekent dat de levensomstandigheden van de Europese burgers naar elkaar toegroeien, op zo'n wijze dat de onderlinge verschillen afnemen maar wel in een opwaartse beweging, waarbij de achterblijvers dichterbij de kop van het peloton komen. Het initiatief hiervoor ligt in belangrijke mate bij nationale staten, maar Europa kan deze initiatieven versterken middels een gericht sociaal en economisch beleid.

Dat is in de eerste plaats een beleid gericht op inclusiviteit door middel van het vergroten van de kansen van mensen door hen beter toe te rusten met vaardigheden en competenties waarmee ze op de moderne arbeidsmarkt en in de moderne samenleving kunnen participeren.

Ten tweede is het een beleid gericht op het vergroten van investeringen en van de concurrentiekracht van bedrijven en regio's.

Herstel van opwaartse convergentie moet de prioriteit worden van de nieuwe meerjarenstrategie van de EU en haar lidstaten. De Europese pijler van sociale rechten vormt daarvoor een belangrijk kompas. Deze beginselen dienen als referentiepunt voor de Europese beleidscoördinatie.

Belangrijk is verder dat de interne markt zoveel mogelijk een gelijk speelveld biedt aan werknemers en bedrijven en aan burgers en hun organisaties. Zo kan een verdieping van de interne markt plaatsvinden, terwijl tegelijkertijd de onderlinge verhoudingen eerlijker georganiseerd worden. Voor het vertrouwen in de goede werking van de interne markt is meer aandacht voor naleving en handhaving essentieel, die overigens vooral door de nationale staten wordt uitgevoerd. Een effectieve handhaving vraagt om een grotere inzet en betere samenwerking van de lidstaten en om het bewaken van de onafhankelijkheid van de rechtspraak in de lidstaten.

Op verschillende terreinen is aanpassing van Europees en nationaal beleid vereist aan nieuwe ontwikkelingen die op ons afkomen, waaronder de opkomst van de platformeconomie. Het advies doet hiervoor diverse voorstellen.

Het advies is nadrukkelijk een advies dat zich richt op de komende meerjarenagenda van de Europese Unie, de opvolger van de Europa 2020 strategie. Het is voor de komende meerjarenstrategie van het grootste belang dat deze bijdraagt aan herstel en groei van vertrouwen in Europa om zo samen sterker een onzekere wereld tegemoet te kunnen treden.

Wij hopen dat Europa als institutie middels dit advies en vooral door de steun van de verschillende partijen weer versterkt wordt.

Het advies is snel in een goede samenwerking tussen werkgevers- en werknemersorganisaties en kroonleden tot stand gekomen. Spreker hoopt dat de goede samenwerking zich zal voortzetten in komende adviestrajecten. Een voorbeeld daarvan is de adviesaanvraag over inclusieve globalisering, die een belangrijke aanvulling lijkt te zijn op het voorliggende advies.

Tot slot, wil hij de ondersteuning door het SER-secretariaat bij dit traject loven. Met name de heren Van Riel en Bos, die grote inzet hebben getoond bij het schrijven van het advies. Daarvoor namens de commissie zijn dank.

Inleiding heer Van Woerkom (werkgevers)

De heer *Van Woerkom* betoogt dat VNO-NCW MKB-Nederland en LTO-Nederland ervan overtuigd zijn dat Europa, de EU, voor Nederland van ongelooflijk belang is. Voor de ondernemers, voor de samenleving, voor de burgers en voor de werknemers. Eigenlijk zien we dat belang elke dag groeien in een wereld die snel verandert en helaas per se niet ten gunste van Europa. Alleen als we een sterk en samenhangend geheel kunnen vormen, kan Europa de onweersbuien die in de lucht hangen trotseren. Het is een jaar of zeven geleden dat we voor het laatst een breed Europa-advies konden opstellen. Daarvoor gebeurde dat met grote regelmaat. Zoals de heer Van der Veen dit al heeft aangegeven, is het buitengewoon prettig dat dit advies in een snelle en goede samenwerking tot stand is gekomen. Spreker deelt ook zijn oproep dat dit een opmaat moge zijn voor meer van dit soort adviezen. Ook voor de verkiezingscampagne is de gebleken overeenstemming belangrijk. Wanneer werkgevers en werknemers eenheid uitstralen dan heeft dat misschien ook effect op de emotie in de samenleving. We hebben ook besloten om de vrij smalle invalshoek uit de adviesaanvraag van SZW om ons te focussen op de interne markt te verruimen. Dat heeft geresulteerd in de uitgebreide en heel constructieve algemene beschouwing over het belang van Europa waarmee het advies begint.

Wat zijn de lijnen die van belang zijn voor het toekomstig Europebeleid?:

- In de eerste plaats dat we ons moeten realiseren dat Europa een meer actieve rol zou moeten spelen. Op tal van plekken in de wereld wint de autocratie terrein. Die autocratieën schrikken er niet voor terug om problemen te creëren waardoor Europa verdeeld wordt. En ook op onze vaste partners kunnen we niet meer rekenen als voorheen, ook zij morrelen aan de basis van Europa. Dit betekent voor ons Europebeleid dat we niet alleen moeten denken vanuit economisch perspectief. We moeten ook onderstrepen dat het Europese model van een open en vrije samenleving van eminent belang is. En ook dat de EU onafhankelijker dan voorheen in de wereld moet staan. Ook op het gebied van defensie, technologie en energie moet de EU grote inspanningen leveren om niet meer zo afhankelijk te zijn van anderen in de wereld, zonder dat dit leidt tot een Europa First discussie. Want Europa is gediend met open grenzen als het gaat om handel.
- Om de EU te versterken, zal de EU aan de burger moeten laten zien dat zij concrete en relevante problemen kan oplossen. Dat betekent allereerst dat de EU een effectief migratiebeleid over deze migratieketen moet realiseren, gerelateerd aan een brede strategie voor een partnerschap met Afrika, ook vanwege de belangrijke economische relaties.
- De EU wordt behalve met de economische machtsverschuivingen en met de grote migratie-uitdaging ook geconfronteerd met grote transitieopgaven op de terreinen van klimaat en energie, en technologische revoluties. Oplossingen voor die vraagstukken zijn te groot voor het nationale niveau. Ze kunnen alleen van Europa komen.
- Op een aantal terreinen moet de EU sterker worden dan ze nu is. Het is dan niet helemaal onlogisch dat dit extra budget voor Europa vraagt, ook van Nederland. De vraag kan worden gesteld of Nederland niet minder strikt zou moeten zijn in de discussie over de afdracht; uiteindelijk gaat het erom wat we met elkaar kunnen verdienen en niet wat we uitgeven. De nederlaagstrategie die nu gevoerd wordt, is mogelijk meer een voedingsbodem voor aversie tegen Europa. Op dit moment moeten we het werken aan een hechtere samenhang. De samenhang tussen verschillende beleidsterreinen en tussen de verschillende lidstaten om Europa verder te krijgen. We zoeken dat recept vooral in een uitgewerkte skills strategie. Maar het betekent ook dat de doelstelling van opwaartse convergentie in Europa hersteld moet worden en dat daarvan werk gemaakt moet worden. Zo krijgen we een EU van inclusieve groei en cohesie.
- Wil de EU haar meerwaarde waar maken en oplossingen bieden, dan kan dat niet zonder het bedrijfsleven. Het bedrijfsleven is onmisbaar om de samenleving, de diensten en producten te leveren, die vandaag en morgen belangrijk zijn.
- Dat betekent dat de EU het bedrijfsleven in staat moet stellen die maatschappelijke rol te spelen. Daartoe moeten een beleid komen dat de economische concurrentiekracht versterkt, onder andere via de EMU en de interne markt, dat ondernemerschap en mkb-beleid de ruimte krijgt en dat er adequate financiering moet zijn.
- In dat kader is het misschien ook goed om te kijken of de budgetregels, die vrij strikt worden gehanteerd, in bijzondere situaties onder de loep genomen zouden kunnen worden.

Het voorliggende SER-advies weerspiegelt veel van deze lijnen. Het komt bovendien uit op een zeer markant moment. In een tijd van verkiezingen en de Brexitdiscussie. Het debat over Europa wordt vaak gepolariseerd gevoerd. Het lijkt alsof er een grote verdeeldheid in ons land is over Europa. Maar als we kijken naar de cijfers, is het draagvlak voor Europese samenwerking in ons land gewoon groot. We weten dat we Europa nodig hebben, maar er zijn wel zorgen of de regels van ver zijn en of Europa de juiste zaken aanpakt.

Daarom is het goed dat we gezamenlijk dit advies uitbrengen: een gezamenlijke visie op een fair Europa dat nodig is om samen te sterk te staan in een onzekere wereld. Daarbij is en blijft de interne markt de economische en sociale basis voor ondernemers en werknemers. De regels op die markt moeten fair uitpakken voor het midden- en kleinbedrijf en werknemers.

Concluderend wil hij zeggen dat het enorm belangrijk advies is dat op een uitgelezen moment wordt uitgebracht en de ondernemersorganisaties kunnen het van harte onderschrijven.

Hij dankt graag het secretariaat voor de geleverde inspanningen en in het bijzonder ook de waarnemend voorzitter.

Inleiding heer Elzinga (FNV)

De heer Elzinga begint zijn betoog met een uitspraak van EU-commissievoorzitter Juncker in 2007: "Either we succeed in bringing the European citizens closer to Europa, or we will fail...".

Voor wie dat toen een ietwat theatraal statement vond, is dat vijf jaar later wellicht anders. Euroscepticisme neemt grote vormen aan, nationalisme en populisme winnen aan invloed en het vertrouwen in de EU hapert. En we dreigen nog steeds een lidstaat te gaan verliezen, voor het eerst in de geschiedenis van de EU.

De steun voor de EU zal ook in ons land verder afbreken als de Nederlandse burger blijft horen over postbussen, waarmee bedrijven door sluwe constructies belastingen ontwijken en sociale premies voor werkenden ontlopen, over schimmige praktijken met misbruik van de A 1-verklaringen, over ontduiking van het wettelijk minimumloon, over ondermijning van ons sociale stelsel en onze cao's.

De nieuwe verdienmodellen zoals de circulaire economie en digitalisering bieden mogelijkheden voor economische groei en banen, maar er zijn ook vele nieuwe uitdagingen en juridische onzekerheden voor werkenden. Opleiding en training worden hét kernthema voor de vele transitieën. Maar het belangrijkste voor de FNV blijft het creëren van fatsoenlijke, goede banen mét voldoende zekerheid. Dat vereist een eerlijke interne markt en een eerlijk verhaal daarover.

In dit SER-advies vertellen we daarom niet alleen wat we aan Europa hebben, maar ook wat er nog misgaat. We stellen vast dat globalisering heeft gezorgd voor een 'exit-optie' voor werkgevers, bedrijven en financieel kapitaal. Bedrijven kunnen gemakkelijk op zoek naar een ander land en het werk verplaatsen als de druk van bonden op het verhogen van lonen en arbeidsomstandigheden te hoog wordt. En in Europa kan het daarboven ook nog zonder de fysieke werkplek te verplaatsen maar alleen het werkgeverschap. Het resultaat: een race naar beneden.

Dát er in veel sectoren een race naar beneden plaatsvindt, is al lang geen nieuws meer. Die race deed transportbedrijven de afgelopen jaren massaal zogenaamd 'verhuizen' naar de Midden- en Oost-Europese lidstaten. Transporteur Ewals bijvoorbeeld adverteert op zijn website dat het 550 vrachtwagens, 3600 eenheden heeft rijden en 1000 chauffeurs in dienst heeft. Maar in Nederland heeft het bedrijf maar 11 vervoersvergunningen. De rest is ingeschreven in Roemenië, Polen en Tsjechië. Die race deed bouwbedrijven massaal gebruikmaken van goedkopere, gedetacheerde werknemers uit andere lidstaten. In dit SER-advies laten we zien hoe verschillen in sociale premies tussen het herkomstland en het werkland kunnen leiden tot een kostenverschil van 10-15 procent van het brutobasisloon. We stellen vast dat A 1-verklaringen te onbetrouwbaar zijn en daarom in ieder geval ingetrokken moeten kunnen worden, ook door het werkland.

Die makkelijke exitoptie doet bedrijven als Ryan Air kiezen voor een Sprinkhanen Strategie die de randen van het nationale arbeidsrecht steeds weer opzoekt of overschrijdt. Dat zet lidstaten tegen elkaar op. Dat leidt tot onwenselijke concurrentie. We constateren dat lidstaten oneigenlijk gebruik maken van de nationale bevoegdheid op sociaal terrein om een concurrentievoordeel voor de eigen bedrijven in de toegang tot de interne markt te creëren. Onze Europese vakbondskoepel in de bouwsector, de EFBH, heeft daarom een klacht ingediend tegen Slovenië en Bulgarije wegens ongeoorloofde staatssteun. Hongarije schendt de Europese arbeidstijdenbescherming om zo meer Duitse bedrijven te kunnen aantrekken. In dit advies zeggen we dat dergelijke praktijken, vanuit het oogpunt van een gelijk speelveld en vanuit ons streven naar decent work, onwenselijk zijn.

We pleiten tegen oneerlijke concurrentie door bedrijven die werknemers uitbuiten met te lage lonen of te slechte arbeidsomstandigheden. Want het is nu te gemakkelijk voor malafide bedrijven om te profiteren van mazen in die Europese regelgeving en de verschillen in nationale wetten op het vlak van het arbeids- en socialezekerheidsrecht. En als er al EU-brede regels zijn, dan wordt te weinig aandacht besteed aan de handhaving. Malafide bedrijven weten hoe klein de pakkans is, en bovendien hoe laag de eventuele boetes zijn.

Als we het draagvlak voor Europese samenwerking willen behouden, moeten we ervoor zorgen dat Europa socialer wordt. Anders associëren mensen Europa vooral met oneerlijke concurrentie uit andere lidstaten, met werkloosheid en met ondermaatse arbeidsvoorwaarden. Dan blijft het beeld overwegend negatief.

De steun voor Europa zal groter worden wanneer meer mensen zien dat hun rechten en eigen levensomstandigheden erdoor verbeteren. Een eerlijk verhaal leidt zo tot een ander verhaal; tot een gezamenlijke inzet voor een eerlijker, sociaal Europa.

We zijn het erover eens dat alle landen en burgers in Europa het beter moeten krijgen en dat we de onderlinge verschillen tussen landen willen verkleinen. Dat noemen we in het advies 'opwaartse convergentie'. Een heel belangrijk begrip. Daarmee geven aan dat we geen concurrentie willen op de laagste kosten en de laagste prijzen, en ook niet gaan middelen tussen hoge en lage kosten, maar dat we er alles aan willen doen om heel Europa op een hoger welvaartsniveau te krijgen, zodat alle EU-burgers daarvan op gelijke wijze kunnen profiteren.

Betere levensomstandigheden en arbeidsvoorwaarden voor burgers en werkenden moeten centraal staan in ieder scenario voor een toekomstig Europa. Sociale partners roepen de overheid op daarvan werk te maken: gewoon goed werk, goede sociale voorzieningen en een goed pensioen voor iedereen!

Dat is de basis en de kern van ook dit advies. Daarvoor dankt hij de overlegpartners en zeker ook het secretariaat.

Inleiding heer Van Wijngaarden (CNV)

De heer *Van Wijngaarden* constateert dat we hier vandaag met elkaar een advies over Europa vaststellen. Actueel vanwege de aanstaande Europese verkiezingen in mei. Met het advies geven we ons kabinet gevraagd enkele speerpunten mee om de Europese interne markt verder te ontwikkelen en verdiepen. Allereerst spreekt hij een woord van dank uit aan het SER-secretariaat en uiteraard de leden van de Commissie, die het advies hebben opgesteld.

We hebben als CNV met veel plezier aan dit advies bijgedragen. Verdere ontwikkeling van de interne markt kan alleen als deze markt ook eerlijk en sociaal is. Dat is hard nodig om oneerlijke concurrentie en misstanden op de Europese arbeidsmarkt tegen te gaan. En om het draagvlak voor Europese samenwerking te behouden. Een verdere

verdieping van de interne markt kan nooit een doel op zich zijn; het doel van de interne markt is immers meer welvaart voor alle burgers in Europa.

Het advies heeft dan ook terecht een 'fair', een eerlijk, Europa in de titel. Daar staan we voor. Vaak wordt Europa in verband gebracht met de onzekere wereld om ons heen. 'We hebben Europa nodig om ons te wapenen tegen de boze buitenwereld' horen we vaak. Voor het CNV is deze gedachte, voortkomend uit angst, van ongeschikt belang. Wij willen juist een positief verhaal neerzetten; waar staan we als Europa voor? We moeten burgers en werknemers immers enthousiast maken voor Europa. En dat doen we naar ons idee niet door onzekerheid, en daarmee mogelijk angst voor de buitenwereld aan te spreken.

Tegelijkertijd kijken we ook kritisch naar onderdelen van de interne markt in Europa. Niet omdat we geen aandacht hebben voor de positieve effecten van Europa voor werknemers, maar ook omdat we willen kijken naar zaken die beter kunnen. Niet alleen om een status quo toe te juichen. Daarom komen we immers hier bij elkaar in de SER. Daarbij prikt de Nederlander over het algemeen ook feilloos door al te rooskleurige 'reclamepraatjes' heen. Natuurlijk is het van groot belang om de opbrengsten van Europa niet uit het oog te verliezen. Dat benadrukken we ook. Echter, een advies over de interne markt kan niet alleen juichend zijn, want kijkend naar de arbeidsmarkt is er zeker nog werk aan de winkel, ondanks recente verbeteringen.

In een Unie met grote verschillen tussen nationale stelsels leidt één markt immers per definitie tot knelpunten. Als werknemers uit landen met zeer verschillende prijsniveaus met elkaar concurreren op één markt, ontstaat een neerwaartse druk op lonen en andere arbeidsvoorwaarden. Deze ongewenste effecten is wat Nederlandse werkenden ervaren en dat is wat wij moeten adresseren. Anders doen anderen het. Met alle gevolgen van dien. Een columnist van de NRC stelde eind vorig jaar treffend: "Europa weet goed hoe je het populisme voedt". In diezelfde column werd gesteld dat Europa een waardengemeenschap moet zijn. Het CNV staat voor waarden als solidariteit en zekerheid. En Europa moet ook een gemeenschap zijn van goede waarde en goede arbeidsvoorwaarden. Door deze Europese waarden centraal te stellen komen we tot positieve en concrete aanbevelingen die burgers aanspreken. We hebben immers gemeenschappelijke waarden en een gemeenschappelijke visie nodig op de Europese interne markt.

Tegelijkertijd moeten we realistisch zijn; een visie is onvoldoende om alledaagse concrete problemen op te lossen. Een 'Europese pijler van sociale rechten' spreekt burgers niet aan als ze op de werkvloer nog steeds tegen elkaar worden uitgespeeld, of onder beroerde omstandigheden moeten wonen en werken. We zien juist in grensoverschrijdende sectoren als het internationaal transport wat er mis kan gaan op de Europese arbeidsmarkt. De heer Elzinga is hierop al ingegaan. Een Nederlandse transportonderneming vlagt uit naar Roemenië en laat chauffeurs rijden op Roemeense voorwaarden. Maar ook in onze eigen land- en tuinbouwsector werken arbeidsmigranten veel te lange dagen en wonen in overvolle, slechte en te dure woningen. En ze durven niet te klagen omdat er dan anderen zijn die daarmee wel genoeg willen nemen.

Juist daarom was en is dit advies hard nodig. In dit advies staan de knelpunten benoemd en wordt nog eens benadrukt dat 'opwaartse convergentie' hard nodig is. Dat betekent een race naar boven en geen race naar beneden. Wat arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden betreft kunnen we hier nog flinke stappen maken en die zullen we ook moeten maken. Dit advies biedt daarvoor ruim voldoende aanknopingspunten. Het kan soms wat ons betreft misschien nog wat concreter en steviger. Als het gaat om premieshoppen en oneerlijke concurrentie in bijvoorbeeld het vervoer over de weg

zetten we onvoorwaardelijk in op gelijk loon voor gelijk werk. Daarom gaan wij ook met dit advies de boer op. En ook ons kabinet kan er wat ons betreft de boer mee op.

We zijn er dan ook trots op dat we met elkaar dit advies hebben kunnen maken in de SER. Dat het een advies van werkgevers, werknemers en kroonleden is, dat ziet op wat nodig is voor werkenden in Europa. Want die eerlijke interne markt is er nog niet, maar we gaan er met elkaar onze stinkende best voor doen om die zo dicht mogelijk bij te brengen.

De raadsleden geven met applaus blijk van waardering voor de gehouden inleidingen.

Verdere discussie

De heer *Melkert* heeft bij dit prachtige onderwerp zijn eerste inbreng in de raad. Hij sluit zich graag aan bij de inleiding van de heer Van Woerkom. Hij noemt het advies waardevol en het geeft ook de goede richting aan. Maar hij heeft het advies ook gelezen als een impliciet pleidooi voor een mentaliteitsverandering in hoe je naar Europa kijkt en hoe je over Europa spreekt. Omdat het advies niet door veel Nederlanders zal (kunnen) worden gelezen, beveelt hij aan in de presentatie van het advies ook het mentaliteitsaspect te benadrukken. In een Kamerdebat wordt de Nederlandse afdracht alleen afgemeten aan de uitgavenkant voor Nederland, zonder te kijken naar wat breder nodig is in Europa en de daarvoor geformuleerde doelstellingen. Een andere benadering is hier nodig.

Ook de analyse van het Europese semester vond hij interessant. Sterker tot uitdrukking zou kunnen worden gebracht dat het Europese semester op papier gaat om meer dan budgettair beleid, maar dat er in de praktijk van Europa en ook in de wijze waarop Nederland daarmee omgaat een sterke toespitsing is op de budgetregels. Met name vanuit investeringsoogpunt is er veel meer te doen.

In de recente discussie over de export van WW-uitkeringen ging het alleen om het Nederlandse belang, zonder dat naar het bredere kader van het Europese vrije verkeer van werknemers en de relatie met de interne markt is gekeken.

Het zijn voorbeelden van een mentaliteit die in onze discussie is ingeslopen in de afgelopen 10-15 jaar, die aan de orde gesteld moet worden. Het advies biedt daarvoor een prachtige basis.

De *voorzitter* constateert dat hiervan goede nota is genomen.

De heer *Van Holstein* kan zich vanuit de VCP vinden in de bijdragen van de FNV en het CNV, zeker als het gaat om de ervaren onzekerheid en het belang van een goede arbeidsmarkt en sociale zekerheid binnen Europa. De winst van het advies is de constatering dat de Europese landen samen moeten werken in de onzekere wereld en dat opwaartse convergentie noodzakelijk is. Hij is blij dat de drie geledingen elkaar daarop hebben kunnen vinden.

Enigszins onderbelicht is dat de ervaren onzekerheid ook wordt gevoed door gevoelens van onveiligheid. In de waardengemeenschap van de EU zijn ook veiligheid en stabiliteit belangrijk. In de discussie zou meer aandacht moeten bestaan voor dit aspect. Ministers werden in het verleden 'weggezet' wanneer zij constateerden dat de EU vrede heeft gebracht, terwijl dit naar sprekers mening feitelijk wel het geval is.

Ook in Nederland is er steeds meer discussie over Kunstmatige Intelligentie (KI) en ook in het advies wordt daaraan aandacht besteed. Recent heeft de EU ook ethische richtlijnen voor KI naar buiten gebracht, juist om de positie van de werknemer c.q. professional in dat soort ontwikkelingen te borgen. Uiteindelijk gaat het erom dat de 'mens in control' blijft.

De heer *Busker* maakt graag een groot compliment naar de commissie van voorbereiding en het secretariaat dat in korte tijd dit advies tot stand kon worden

gebracht. Zoals de heer Melkert al opmerkte, is het ook belangrijk een versie op te stellen die de gewone burger begrijpt. Er is veel onduidelijkheid over hoe Europa functioneert en de politiek spreekt zich vaak alleen uit over inkomsten en uitgaven van Europa voor Nederland. Europa moet dichterbij de mensen worden gebracht. Het advies bevat daarvoor ook de nodige handvatten. Een gezamenlijke, goed leesbare versie ervan is ook nodig. Op basis daarvan kunnen partijen misschien ook af en toe het debat met de burgers voeren.

De *voorzitter* bevestigt dat het, zoals gebruikelijk, de ambitie is om een publieksversie van het advies op te stellen. Juist voor dit advies is het belangrijk om de boodschap ervan op allerlei plekken in het vervolgtraject uit te dragen. Onder meer zal dat het geval zijn in het SER Jongerenplatform. Ook zal snel belet worden gevraagd aan de Tweede Kamer om het advies ook aan hen toe te lichten.

De heer *Putters* stelt dat de laatste woorden van de heer Busker hem uit het hart zijn gegrepen: het advies zou vooral een basis voor een dialoog moeten zijn om met elkaar de overtuiging te zoeken dat dit de goede weg is. Het advies begint niet zonder reden met de constatering dat Nederlanders Europa weliswaar zien zitten omdat uittreding waarschijnlijk meer nadelen heeft, maar dat zij weinig warme gevoelens voor het Europese ideaal zijn. Die heeft hij vanmorgen wel vanuit werkgevers, werknemers en kroonleden gehoord. Er is al helemaal weinig draagvlak om meer macht naar Brussel toe te schuiven.

De *voorzitter* meent dat de inbreng en waarschuwing van de heer Putters goed aansluit op de plannen die er zijn om het advies goed te laten landen.

Afronding bespreking, vaststelling ontwerpadvies

De *voorzitter* stelt vast dat er verder geen behoefte is aan vragen of opmerkingen.

Het advies wordt unaniem vastgesteld door de raad.

Zoals gezegd, zal snel aan de slag worden gegaan met het opstellen van een publieksversie en de verdere plannen voor een goede implementatie.

Ook spreekster dankt het secretariaat, met name in persoon van de heren Bos en Van Riel voor zijn werk voor dit advies.

De raadsleden vallen haar hierin met applaus bij.

6. Vaststellen ontwerpadvies *Aanpak laaggeletterdheid – samen werken aan taal* (R/2908)

De *voorzitter* stelt het ontwerpadvies aan de orde, dat onder haar voorzitterschap is voorbereid door de Commissie Arbeidsmarkt- en Onderwijsvraagstukken, met betrokkenheid van de Stichting Lezen & Schrijven. Het betreft een advies eigener beweging over het onderwerp laaggeletterdheid.

Inleiding mevrouw Hamer:

Zoals de tekst van het zojuist vastgestelde advies over Europa complex is voor de gewone burger en een publieksversie heeft, is veel werk en communicatie in onze samenleving complex, zo licht mevrouw *Hamer* toe. Daarmee is ook de noodzaak van voldoende basisvaardigheden op het gebied van onder meer taal en rekenen en digitale vaardigheden duidelijk.

Aanleiding

Laaggeletterdheid is al in eerdere adviezen van de SER als probleem naar voren gekomen. Genoemd kunnen worden de adviezen *Leren en ontwikkelen tijdens de loopbaan*, *Toekomstgericht beroepsonderwijs deel II*, *Gelijk goed van start* inzake het belang van voorschoolse voorzieningen. Maar ook in het advies *Opgroeien zonder armoede* is gesignaleerd dat mensen mede door laaggeletterdheid in een schuldpositie of anderszins in de problemen kunnen komen.

Urgentie

Het onderwerp laaggeletterdheid heeft de SER regelmatig indringend onder de aandacht gebracht. Via bijvoorbeeld de Stichting van de Arbeid is ook geprobeerd er door middel van een convenant meer werk van te maken. Toch hebben we het onderwerp nog niet in de greep. Dit bleek ook uit het onlangs uitgebrachte rapport van de Onderwijsinspectie *Staat van het Onderwijs 2018*, waaruit bleek dat het aantal laaggeletterde schoolverlaters is toegenomen. Het belang van goed funderend onderwijs is evident, zodat kan worden voorkomen dat het 'dweilen met de kranen open' is. We denken vaak dat laaggeletterden mensen met een migratieachtergrond zijn. Een zeer groot deel wordt echter gevormd door mensen die Nederlands als moedertaal hebben.

Het is een omvangrijk probleem: de schattingen variëren van 1,3 tot 2,5 miljoen mensen. Ook in die zin hebben we het onderwerp nog niet goed in de greep. De Rekenkamer stelde dat het om 2,5 miljoen mensen ging. OCW wijst er dan op dat ook mensen ouder dan 65 jaar worden meegeteld. Ook die mensen hebben een probleem, zeker als ze langer moeten doorwerken, zo wijst mevrouw Hamer erop. In ieder geval zijn de genoemde aantallen veel te groot voor een ontwikkeld land als Nederland. Een nieuw, extra probleem is dat een toenemend aantal mensen onvoldoende digitale vaardigheden heeft. Niet iedere digibeet is laaggeletterd. Omgekeerd is het wel vaak zo dat laaggeletterden ook onvoldoende digitale vaardigheden hebben.

In het advies wordt bepleit beter uit te zoeken welke groepen laaggeletterd zijn en hoe ze kunnen worden gestimuleerd hun problemen te erkennen (toeleiding en werving). Er zijn hoge maatschappelijke kosten aan dit probleem verbonden. PWC heeft in 2018 uitgerekend dat het om 1,1 miljard kosten gaat op basis van onder meer het gederfde inkomensverlies van laaggeletterden zelf, minder belastinginkomsten, hogere zorgkosten, groter beroep op sociale voorzieningen. In die zin loont het om flink te investeren in de aanpak van laaggeletterdheid.

Beleid

Het is niet zo dat er niets aan het probleem van laaggeletterdheid is en wordt gedaan. In de afgelopen jaren is het programma *Tel mee met taal* ontwikkeld. Recent heeft het kabinet besloten daarmee door te willen gaan en aangegeven te willen inzetten op: (i) een groter bereik van mensen, (ii) uitzoeken wat wel en niet werkt en (iii) betere samenwerking. Voor het vervolgprogramma van vijf jaar is jaarlijks 84 miljoen euro beschikbaar. Daarmee kunnen volgens het secretariaat jaarlijks 90.000 mensen per jaar worden bereikt. Afgezet op de eerdergenoemde aantallen gaat het dan om een druppel op de gloeiende plaat.

Aanbevelingen

De commissie heeft de recente kabinetsvoornemens goed bekeken en vastgesteld dat sprake is van een goede eerste stap, maar dat er veel meer dient te gebeuren. In het beleid is er veel versnippering en wordt ingezet op de bereidheid van gemeenten en de mogelijkheden van ROC's. Landelijke regie ontbreekt. Eind jaren '80-begin jaren '90 was die er wel: bekeken is wat toen effectief was en misschien weer actueel kan zijn. Naast landelijke regie bleek een landelijk dekkend professioneel aanbod van belang. Een aanbod voor ondersteuning van laaggeletterden zelf, gemeenten, werkgevers en de vakbeweging en andere toeleiders.

Belangrijk is dat de kwaliteit op orde is. De docenten, die waren opgeleid voor cursussen eind jaren '80 – begin jaren '90, gaan langzamerhand de arbeidsmarkt af. Er is echter geen of onvoldoende aanwas van nieuwe docenten. Daarom wordt het kabinet opgeroepen om vooral ook naar de opleiding van nieuwe docenten te kijken. Voor meer informatie over de aanbevelingen verwijst mevrouw Hamer graag vooral naar het advies zelf.

Wat is er nodig volgens de raad? Geconstateerd kan worden dat de huidige financiële inzet lang niet altijd wordt opgemaakt en dat het kabinet extra middelen wil inzetten. Het is dan lastig om nog meer geld te vragen. Het advies bepleit na te gaan waarom er nu geld niet wordt opgemaakt. Verder wijst het advies erop dat kijkend naar de omvang van de doelgroep en de gemiddelde opleidingskosten het erop lijkt dat een dubbele (extra) inzet nodig is. Uiteraard betreft die extra inzet een jarenlange aanpak en hoeft het extra geld niet per se op korte termijn beschikbaar te worden gesteld.

Panelgesprek met drie ervaringsdeskundigen

Achter het sprekersgestoelte nemen plaats Liesbeth de Wit, Hans Kasser en Soraya van Pinxteren. De eerste twee personen zijn deelnemers aan een taal cursus. Mevrouw Van Pinxteren is van Uitzendbureau Olympia, dat heel actief is met het bijscholen van laaggeletterd uitzendpersoneel.

Mevrouw *De Wit* licht desgevraagd toe door een ernstige ziekte vanaf haar zevende tot 21^e jaar een groot deel van het onderwijs van de lagere school te hebben gemist. Toen haar echtgenoot zes jaar geleden overleed, stond ze er alleen voor op haar 49ste jaar. Ze kon niets meer, geen internetbankieren en WhatsApp. De jongste van haar twee dochters van 23 en 26 jaar ging op vakantie en hield haar voor zelf uit te zoeken hoe het internetbankieren ging. Haar oudste dochter bracht haar naar huis terug met dezelfde boodschap. Toen heeft ze de stap naar een opleiding gezet. Ze is naar school gegaan en er is een hele nieuwe wereld voor haar open gegaan. Ze voelde zich altijd alleen met haar problemen. Vanaf vorig jaar is ze in een nieuwe baan werkzaam voor mensen die terminaal ziek zijn en mensen die dementeren. Gistermiddag heeft zij een vaste aanstelling gekregen.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun steun en waardering.

Mevrouw *De Wit* vernam indertijd dat er een taal cursus zou zijn in de bibliotheek van haar woonplaats. Die ging ze volgen na een taaltoets bij het ROC. Ze herkende veel mensen op de bibliotheek en voelde zich toen niet meer alleen. Ze heeft haar problemen 49 jaar lang verborgen gehouden. De buitenwereld wist niets, maar ook haar broers en zussen niet, zelfs haar kinderen niet. Haar moeder wist het wel. Ze heeft nooit kunnen voorlezen aan haar kinderen. Ook het groeiboekje van haar kinderen kon ze niet bijhouden.

Een paar weken geleden kon ze een gedichtje schrijven in het poëziealbum van haar dochters en in hun vriendenboekje. Het bleek voor haar dochters geen verrassing om te horen dat ze laaggeletterd was, omdat ze haar WhatsApp-berichtjes of boodschappenlijstjes nauwelijks konden lezen.

De heer *Kasser* heeft eveneens een taalachterstand door ziekte op de lagere school opgelopen. Eerst bleef hij zitten, maar omdat hij veel groter dan de anderen was en veel vervelender, ging hij ieder jaar toch voorwaardelijk over. Na de lagere school ging hij naar de lts, omdat ze ouders hem voorhiielden maar timmerman te worden. Huiswerk liet hij tegen geringe betaling door klasgenoten doen. Het examen haalde hij net, omdat een vriend dicht naast hem antwoorde voorzegde.

Ook daarna bediende hij zich regelmatig van 'trucjes': "Ik ben mijn bril vergeten, kunt u dit formulier voor me invullen. Of je deed je schrijfhand in het verband."

Op een gegeven moment is hij als zelfstandig ondernemer gestart. Bij de Kamer van Koophandel schreef men hem graag in ("bril vergeten"). Om vervolgens offertes te kunnen opstellen en de boekhouding te kunnen doen, ging hij delegeren. Zo vond hij iemand die de administratie ging doen, iemand die een format voor een offerte (hoofdzakelijk meterprijzen) opstelde. In rekenen was en is hij wel erg goed. Hij hoefde bijna nooit bestekken te lezen, omdat hij de technische tekening goed kon lezen. Zo is hij 15 jaar lang doorgehobbeld. Op de top van zijn bedrijf had hij 45 man in dienst. Omdat een aantal mensen ziek werd aan wie hij bepaalde taken had gedelegeerd, ontstonden er problemen, omdat hij toen zelf zaken moest doen en dat kon hij niet. Het bedrijf ging helaas failliet omdat hij slecht was in lezen en schrijven. Hij kwam in een burn-out en zijn psycholoog ontdekte de oorzaak.

Ook hij heeft zijn lees- en schrijfproblemen altijd verborgen kunnen houden. Zijn vrouw wist het in zijn 46-jarige huwelijk niet, zijn kinderen niet en ook de werknemers aan wie hij taken had gedelegeerd wisten het niet. De gesprekken met de psycholoog zette hem toch aan het denken en hij besloot een taal cursus te gaan volgen. Tot zes jaar geleden stelde hij voor een hobby Engels te willen gaan leren, maar daarvoor eerst beter Nederlands te wilde leren. Die smoes hadden zijn kinderen niet door. Hij heeft nu 2,5 jaar cursus gedaan en kan nu alles uit de krant lezen.

De cursus heeft hij zelf gevonden. Via telefonische navraag bij de bibliotheek kwam hij bij het ROC Nijmegen terecht en de docent die het intakegesprek afnam, gaf hem zoveel vertrouwen dat hij besloot de cursus (volwasseneducatie) te gaan volgen. Het was ook geen grote stap naar het ROC: de cursus wordt in een klein leslokaal gehouden met ongeveer tien cursisten en hij kende al een aantal deelnemers. Je krijgt ook les op eigen niveau. Ook bij hem ging een wereld open.

Als laaggeletterde heb je veel stress, geeft de heer Kasser aan. Hij was heel vaak ziek. Nu hij de cursus heeft gedaan en goed kan lezen en schrijven, is hij nooit meer ziek. Ook zorgverzekeraars kunnen er veel aan doen: zij kunnen doorvragen bij verzekerden die ziek zijn, zodat bijvoorbeeld het probleem van laaggeletterdheid duidelijk wordt, en verwijzen.

Met een collega heeft hij een gesprekskaart met pictogrammen (alcohol, stress, niet kunnen lezen en schrijven) voor huisartsen ontwikkeld. Wanneer iemand zich dan met bijvoorbeeld hoofdpijn bij een huisarts wendt, kan hij/zij op de kaart de oorzaak aanwijzen.

De heer *Weurding* neemt dit signaal graag mee, al zijn zorgverzekeraars niet bij zijn organisatie, het Verbond van Verzekeraars aangesloten. Dit temeer omdat de problematiek ook relevant is voor de financiële dienstverlening in brede zin. Mevrouw *Van Pinxteren* licht desgevraagd toe dat veel medewerkers ondanks doorgroeimogelijkheden snel uitvielen bij de werkzaamheden van Uitzendbureau Olympia in de segmenten reiniging, logistiek en vrachtvervoer. Onderzoek naar de uitval wees uit dat veel medewerkers geen gebruik kunnen maken van de doorgroeimogelijkheden omdat ze de taal niet of onvoldoende beheersen. Daarmee is haar organisatie aan de slag gegaan. In september 2018 heeft haar organisatie het Amsterdamse Taalakkoord getekend. Daarna heeft haar organisatie zich aangesloten bij het programma *Tel mee met taal*. Om gebruik te kunnen maken van de taalsubsidie is een bij het bedrijf passende taalpartner gezocht. Over twee weken start de eerste groep.

50 mensen wordt een cursus aangeboden. Er is weliswaar subsidie gekregen voor 100 deelnemers, maar daarmee wordt 15 weken 2 uur taallessen per week gefinancierd. Uit een landelijke pilot bleek dat na 15 weken maar net de basis is gelegd. Daarom heeft haar bedrijf voor kwaliteit gekozen en besloten een dubbele subsidie per deelnemer in te zetten.

Hierbij is ook hulp verstrekt door de Stichting Lezen & Schrijven. Daarnaast zijn veel onderzoeksrapporten bekeken.

Desgevraagd stelt mevrouw Van Pinxteren de ervaringen van mevrouw De Wit en de heer Kasser te herkennen. Men voelt zich onterecht alleen in de laaggeletterdheid. Haar bedrijf probeert het taboe te doorbreken door naar de mogelijkheden voor kandidaten te kijken: welke doorgroeimogelijkheden zijn er binnen het bedrijf? Maar er wordt ook naar de behoeftes van kandidaten gekeken. Het bedrijf maakt gebruik van veel apps en de kandidaten vinden die lastig om te hanteren.

Het bedrijf kijkt dan welke kandidaten mee kunnen doen aan de cursus. Regelmatig wordt een nieuwsbrief op B 1-niveau verspreid, zodat deze begrijpelijk is en ook duidelijk wordt dat ze niet alleen zijn met hun problemen.

Ook het verzuimgesprek is een goede ingang om achter problemen te komen. Veel kandidaten blijken extra te verzuimen, waarbij later blijkt dat ze laaggeletterd zijn.

Het is voor werkgevers gemakkelijk om een initiatief voor hun laaggeletterde medewerkers op te starten, bevestigt mevrouw Van Pinxteren. Regelmatig zijn er bijeenkomsten, waarin nieuwe partners en oude partners aan elkaar worden voorgesteld. In die zin wordt een beroep gedaan op het netwerk van de werkgevers. In deze samenleving is dat ook steeds belangrijker. Ook voor de kandidaten is het 'communitygevoel' belangrijk.

Er zijn veel verschillen binnen groep cursisten voor de eerste cursus. Kandidaten waarbij Nederlands de moedertaal is, vinden het lastiger om toe te geven dat ze laaggeletterd zijn. Daarom is het belangrijk gebruik te maken van ambassadeurs. Het normaliseren van laaggeletterd zijn, helpt.

Via AT5 motiveert Willem, één van de tramconducteurs, die jong en laaggeletterd is collega's om mee te doen aan een taal cursus, wanneer hij merkt dat een collega ook moeite heeft om een brief te schrijven en dit door een familielid laat doen. Hij verwijst zo'n collega dan naar een poolmanager, een centraal punt in de organisatie, die kandidaten helpen met taaltrainingen maar ook schuldenproblematiek.

Eerste reacties leden raad

De heer *Busker* dankt de mevrouw De Wit, de heer Kasser en mevrouw Van Pinxteren voor hun inbreng, die hij indrukwekkend noemt. Hij vindt het mooi om te horen dat voor mevrouw De Wit en de heer Kasser een nieuwe wereld voor hen openging toen ze een taal cursus gingen volgen. Het raakte hem dat de heer Kasser stelde met stress naar bed te gaan en met stress op te staan.

In het advies wordt ook gepleit voor investeringen in onderwijs. Maar de heer Kasser lichtte toe dat je door op een creatieve manier door heen kan rollen. Ook in zijn eigen onderwijsperiode heeft hij daarvan af en toe gebruik gemaakt.

Mevrouw De Wit en de heer Kasser hebben toegelicht hun taalproblemen lang verborgen te hebben kunnen houden. Hoe krijg je hier meer grip op, vraagt hij de heer Kasser? Die vraag is ook voor het advies van belang. Hij heeft de indruk dat de 'opsporingsvraag' (toeleiding en verwijzing) misschien nog enigszins onderbelicht is.

De heer *Kasser* merkt op dat baliemedewerkers van de gemeente en andere instanties en huisartsen een belangrijke rol in de signalering kunnen vervullen. Vaak krijg je een mailtje als je een afspraak bent vergeten. Een laaggeletterde kan dit niet lezen en reageert dan niet. De betrokken medewerkers zouden in gesprek moeten gaan met de laaggeletterde persoon: niet door hem plompverloren te vragen of hij/zij laaggeletterd is, maar een gesprek aan te gaan en zijn/haar vertrouwen te winnen. Vervolgens kan de laaggeletterde gewezen worden op de mogelijkheid van een 'computercursus', waarbij je automatisch les krijgt in Nederlands lezen en schrijven.

De *voorzitter* wijst erop dat wel degelijk aandacht aan de signaleringsfunctie wordt besteed in het voorliggende advies.

Aanbevolen wordt het aangrijpingspunt te zoeken bij de instanties of hulpverleners zoals gemeenten, UWV, schuldhulpverlening, die meer aandacht voor deze problematiek moeten hebben. Op dit punt zouden ervaringsdeskundigen misschien een soort klankbordgroepje voor dit soort organisaties moeten voeren.

Een tweede aangrijpingspunt ligt uiteraard op de werkvloer.

Mevrouw *De Wit* pleit in algemene zin voor begrijpelijker brieven en communicatie van overheidsinstellingen, banken e.d. Zij moeten niet te lange zinnen gebruiken, korte woorden en de boodschap kort en krachtig weergeven.

Uitbreiding van het panelgesprek met raadsleden vanuit de drie geledingen

Ook de heren *Vonhoff* (werkgevers), *Van Eijck* (kroonleden) en mevrouw *Jong* (werknemers) nemen plaats achter het sprekersgestoelte.

De *voorzitter* legt deze drie leden de vraag voor wat zij de belangrijkste boodschap uit het advies vinden, wat hen het meeste treft.

Mevrouw *Jong* merkt op dat laaggeletterdheid een groot maatschappelijk probleem is, waarvoor de vakbeweging uiteraard oog heeft. Vanuit vakbondsperspectief bezien constateert zij dat de arbeidsmarkt zich snel ontwikkelt, voor starters, werkenden en werkzoekenden, uitkeringsgerechtigden en nigger's. Groepen die graag aan het werk willen of willen blijven. De arbeidsmarkt is op zichzelf al ingewikkeld. Daarbij komen nog de snelle ontwikkelingen van robotisering en digitalisering en overlap van de energietransitie.

Het is belangrijk een niet nog grotere kloof laten ontstaan tussen mensen die laaggeletterd zijn (en onvoldoende digitale vaardigheden hebben) en mensen die dat niet zijn.

De heer *Vonhof* herkende in het advies ook zijn werkgeversrol. In het advies is aangegeven dat één van de sectoren met de meeste laaggeletterden de sector is, waarin hij actief is, namelijk de schoonmaaksector. Recent zijn alle medewerkers benaderd om hun emailadres te vragen, zodat zij hun loonstrook voortaan digitaal konden ontvangen. Een bepaalde groep reageert hierop niet en lijkt niet erg modern. Daarbij heeft hij zich niet afgevraagd of in hun geval misschien niet een hele andere oorzaak speelt.

Ooit was sprake van analfabetisme, nu wordt het laaggeletterdheid genoemd, en inmiddels worden digitale vaardigheden steeds belangrijker. Mensen met onvoldoende taalvaardigheden zullen de kansen van de digitale economie missen. Anderzijds zorgt de digitalisering ervoor dat jonge mensen ook een onvoldoende taalniveau hebben, zij bezigen straattaal en sturen smileys en duimpjes. Taal wordt voor veel jongeren minder belangrijk, terwijl taal in onze economie nog steeds belangrijk is.

Werkgevers willen in ieder geval graag dat de Rijksoverheid een coördinerende rol op zich gaat nemen voor de initiatieven in regio's en gemeenten. Er gebeurt veel goeds, maar het is versnipperd. De kwaliteit moet op landelijk niveau strategisch worden geborgd. Ook moet er meer geld in de aanpak van laaggeletterdheid worden gestoken. Er moet een goed gebruik worden gemaakt van de bestaande infrastructuur van onder meer gemeenten en bibliotheken. Welke voorzieningen zijn in een rurale omgeving nodig?

Ook is het belangrijk dat mensen moeten worden gemotiveerd om een 'hulpvraag' te stellen.

In dat verband overweegt spreker dat we bang zijn geworden elkaar vragen te stellen. Niet omdat werkgevers geen mogelijk confronterende vragen durven te stellen, maar omdat er zoveel niet meer mag. Een werkgever durft zijn door ziekte uitvallende medewerker niet meer te vragen, wat er eigenlijk met hem/haar aan de hand is.

De heer *Van Eijck* was het meest geraakt door de ervaringen van mevrouw De Wit en de heer Kasser die een taboe hebben doorbroken, waarna voor hen beiden een nieuwe wereld voor hen openging.

Ook in het advies over Europa wordt het belang van een inclusieve samenleving onderstreept. Wanneer er ca. 2,5 miljoen mensen in Nederland daarbuiten staan omdat ze (mede door hun laaggeletterdheid) een bepaalde afstand hebben ten opzichte van werk, welzijn, zorg of wonen.

Soms kan dat heel eenvoudig. De heer Kasser heeft toegelicht dat de huisarts een signalerende rol zou kunnen spelen. Als oud-voorzitter van de LHV (zie link: <https://www.lezenenschrijven.nl/verhalen/steven-van-eijck>). Het gaat bij laaggeletterden fout, wanneer zijn/haar een huisarts een recept schrijft: driemaal daags twee eetlepels met water voor de maaltijd innemen. Die communicatie moet duidelijker, bijvoorbeeld met icoontjes. Ook wanneer een follow-up wordt gegeven aan afspraken, kan dit duiden op de problematiek van laaggeletterdheid. Die bewustwording is belangrijk. Niet alleen de voorzieningen moeten op orde zijn, het is ook belangrijk het isolement van laaggeletterde mensen te doorbreken en ervoor te zorgen dat ze weer behoren tot onze inclusieve samenleving. Dat is dan het kernprobleem waaraan we met elkaar moeten werken, alle partijen maar ook individueel.

Desgevraagd door de voorzitter bevestigt mevrouw *Jong* dat ook de vakbonden een bijdrage kunnen leveren aan de aanpak van laaggeletterdheid. Zo kunnen kaderleden in de vakbondshuizen van de FNV na training een signalerende rol spelen bij laaggeletterdheid, bijvoorbeeld de leden die mensen helpen hun belastingaangifte in te vullen. Training is belangrijk, bijvoorbeeld om te vermijden dat confronterende vragen worden gesteld.

Ook collega's op de werkvloer kunnen zo'n rol na een training vervullen. Zij staan misschien ook dichterbij de mensen dan managers of de werkgever.

Uiteraard zijn voor die trainingen middelen nodig. Deels kan dit via cao-afspraken en de O&O-fondsen. Een sector als de schoonmaak zou daarvoor inderdaad snel in aanmerking moeten komen.

De vakbeweging pakt de 'handschoen' uit het advies graag op, maar dan zullen ook de vakbonden daarvoor moeten worden gefaciliteerd, zoals ook werkgevers worden gefaciliteerd.

De *voorzitter* geeft aan dat het ROA voor dit adviestraject op verzoek van de Stichting Lezen & Schrijven onderzoek heeft gedaan naar de vraag in welke sectoren en beroepen laaggeletterdheid vaker voorkomt, zodat op basis daarvan ook prioriteiten kunnen worden bepaald in de aanpak ervan. De (voorlopige) resultaten zijn al in het advies verwerkt.

Verdere gedachtewisseling

De heer *Boufangacha* dankt mevrouw De Wit en de heer Kasser voor hun openhartige en inspirerende verhaal. Beiden hebben pas na lange tijd de stap gezet een taal cursus te gaan volgen. Wat had hen eerder een 'duwtje' kunnen geven?

De heer *Kasser* vindt dit een moeilijke vraag, omdat het gemakkelijk is je leven voort te zetten met dit probleem, je wordt hierin erg creatief.

Hij vraagt graag de aandacht voor een ander aspect. Hij bezoekt regelmatig basisscholen en constateert dat de klassen zo omvangrijk zijn met 35 leerlingen of meer dat het risico op laaggeletterdheid ook groter wordt, omdat zwakke leerlingen er dan

gemakkelijk tussen uitvallen. Op de basisscholen moet de aanpak van laaggeletterdheid al beginnen, zodat de kinderen niet hoeven mee te maken wat hij en mevrouw De Wit hebben moeten meemaken.

Mevrouw *De Wit* had jaren geleden al één grote wens: de lagere school overdoen. Een wens die ze heeft uitgesproken in de laatste fase van wijlen haar echtgenoot. Die wens is daarna in vervulling gegaan.

De heer *Nijpels* wordt bij lezing van het advies afwisselend verdrietig en boos. Verdrietig vanwege de maatschappelijke omvang van de problematiek. De voorzitter heeft al enkele cijfers genoemd. Ernstig is dat één op de vijf 55plussers laaggeletterd is. Uit het laatste jaarverslag van de Onderwijsinspectie blijkt dat het aantal laaggeletterden dat de basisschool verlaat toeneemt. Inderdaad wordt de problematiek in sommige politieke discussies weggeschoven als een probleem van de allochtonen, terwijl uit het advies blijkt dat 65 procent van de laaggeletterden autochtoon is. Er is kortom sprake van een sociale ramp, een dramatisch groot sociaal probleem. Terecht wordt in het advies gepleit voor: (i) meer regie, (ii) organisatie van de aanpak, (iii) beleid en (iv) meer geld.

Het advies is buitengewoon beschaafd geschreven; eigenlijk zou je heel boos moeten worden dat de maatschappelijke urgentie van laaggeletterdheid ondanks de scherpe cijfers alleen bij dit soort gelegenheden naar voren komt. De Stichting Lezen & Schrijven heeft er in de afgelopen jaren ook veel aan gedaan. Hij hoopt dat het advies tot een 'shokeffect' in de politiek zal leiden.

Mevrouw *Van der Lecq* sluit zich hier graag bij aan. Allereerst spreekt zij haar respect uit voor de ervaringsdeskundigen die hun verhaal willen delen, uit hun taboe zijn gestapt en zijn gaan investeren in hun eigen leven.

Zij onderschrijft van harte de oproep aan de overheid om meer geld vrij te maken voor de aanpak van laaggeletterdheid. Het gaat niet alleen om onvoldoende taal- en rekenvaardigheden en digitale vaardigheden. Ook voldoende financiële vaardigheden ofwel financiële alfabetisering zijn belangrijk. Het *platform Wijzer in geldzaken* dat hiervoor al meer dan tien jaar actief is, is afhankelijk van de bereidheid van allerlei partijen om er financieel aan bij te dragen en is zijn toekomst niet altijd zeker. Graag zou spreekster de overheid willen oproepen om ook dit platform te steunen.

De heer *De Leeuw* onderschrijft dit laatste van harte. Als ABU-voorzitter weet hij dat uitzendondernemingen in de praktijk vaak worden geconfronteerd met mensen die slecht kunnen lezen en schrijven. Vaak is er ook sprake van onvoldoende financiële vaardigheden met alle problemen van dien.

Uiteraard probeert de sector daarop beleid te zetten. Hij is ook blij dat een vertegenwoordigster van één van zijn leden een goed voorbeeld heeft mogen toelichten. Samen met de vakorganisaties in het O&O-fonds worden intercedenten opgeleid om in de eerste plaats de problematiek te herkennen. Inmiddels is er ook in een arbeidsmarktscan, die door intercedenten bij kandidaat-uitzendkrachten wordt afgenomen, waarin aandacht is voor deze problematiek. Op basis daarvan kan vervolgens met de mensen in gesprek worden gegaan.

We kunnen veel meer dan we zelf denken, als we er maar voldoende aandacht aan besteden.

De heer *Melkert* wijst erop dat er een groter probleem aan het bijkomen is: in de gezondheidszorg wordt in toenemende mate ingezet op eHealth, allerlei digitale voorzieningen waarmee artsen kunnen communiceren met patiënten. Om extra problemen te vermijden, zal tegelijkertijd moeten worden ingezet op een duidelijke uitleg van hetgeen van mensen wordt verwacht. Dit is niet alleen een kwestie van meer geld, maar ook duidelijker maken waar verantwoordelijkheden liggen. Zorginstellingen

zullen net als andere instellingen vaker de vraag moeten stellen of mensen hulp nodig hebben op taalgebied. Informatie zal moeten worden gegeven over de wijze waarop die vraag het beste kan worden gesteld, zodat geen stigmatisering optreedt. Vervolgens hebben ook de instellingen een verantwoordelijkheid om de aanpak te ondersteunen.

De heer *Weurding* constateert in de eerste plaats dat laaggeletterdheid een zeer veelzijdige problematiek is. Ook hij spreekt zijn respect uit naar de ervaringsdeskundigen. Omdat zij hun verhaal durven doen, zijn zij ook een voorbeeld voor veel andere mensen. Voor de raadsleden maken hun verhalen begrijpelijk wat de consequenties van laaggeletterdheid zijn.

Spreker is betrokken bij het platform Wijzer in geldzaken en hij ondersteunt de oproep van mevrouw Van der Lecq van harte, zonder te willen zeggen dat dit platform in directe financiële problemen verkeert. Het platform richt zich vooral op financiële educatie aan jongeren en niet op de doelgroep laaggeletterden, wat best weleens een heel goed idee zou kunnen zijn.

Het is ook belangrijk dat er goed onderzoek beschikbaar is. Hoe meer expertise er is, hoe beter de aanpak van laaggeletterdheid kan zijn, zeker waar in het advies wordt gepleit voor een gericht samenhangend beleid. Persoonlijk vindt spreker vroegsignalering erg belangrijk, een aspect dat ook wordt genoemd in het advies. Meer inzicht hierin en tools voor bedrijven en instellingen zijn wenselijk.

Spreker ziet dat er in de financiële dienstverlening steeds meer aandacht komt voor dit type vraagstukken. Hij vermoedt dat de schuldenproblematiek sterk aanwezig is in deze doelgroep. Kan hierover wat meer worden gezegd?

De heer *Kasser* bevestigt dat laaggeletterden gemakkelijk in de schulden komen. De brieven van bijvoorbeeld de Belastingdienst maar ook andere instanties en organisaties zijn te ingewikkeld. Je begrijpt er niets van. Terecht stelde mevrouw De Wit dat eenvoudige woorden en korte zinnen gebruikt moeten worden. Omdat je brieven dan bereid, ben je ook sneller bereid om bijvoorbeeld betalingsachterstanden te voldoen.

Laatste opmerkingen

De *voorzitter* geeft graag gelegenheid tot een laatste opmerking.

Mevrouw *Jong* vindt dat de drie geledingen zich nu terecht bescheiden hebben opgesteld. De mensen die hier uit eigen ervaringen hebben vertaald, hebben er meer verstand van.

Zij sluit zich graag bij de heer *Nijpels* aan dat we de boodschap in de communicatie naar het kabinet en het publiek goed over het voetlicht moeten brengen. In de communicatie naar het kabinet moet misschien een heel andere toon worden aangeslagen.

De heer *Vonhof* suggereert in dat verband de titel: Het kabinet begrijpt er niets van. Het is een omvangrijk probleem en toegelicht is dat de maatschappelijke kosten op 1,1 miljard zijn geschat. Net als het onderwerp Europa zou niet alleen naar de kosten maar ook naar de opbrengsten van investeringen moeten worden gekeken. Minder zorgkosten, minder schulden, meer belastingopbrengsten e.d.

De heer *Van Eijck* memoreert dat de heren *Busker* en *Vonhof* recent voor een meer proactieve en agendazettende rol van de polderinstuties hebben gepleit. Het voorliggende SER-advies is daarvan een goed voorbeeld. Hij stelt voor om ook nog eens goed na te denken over de implementatie van dit SER-advies door het verdere proces te monitoren en ons daarin ook zelf targets te stellen.

Afronding en vaststelling advies

De *voorzitter* bevestigt dat ook de verdere implementatie de aandacht zal krijgen. Ook zijn er suggesties gedaan voor de toon waarmee het advies aan de Tweede Kamer kan worden toegelicht.

34 jaar geleden was spreekster directeur bij een instelling voor basiseducatie. Ofschoon zij het onderwerp altijd is blijven volgen, is zij in de voorbereiding van het advies geschrokken van de geringe voortgang die in de aanpak van laaggeletterdheid is geboekt. Door de jaren heen zijn ook steeds voorzieningen opgebouwd, wegbezuinigd en weer opgebouwd en wegbezuinigd.

Zij dankt in het bijzonder mevrouw De Wit en de heer Kasser voor hun verhaal.

Mevrouw *De Wit* zou haar verhaal ook weleens aan de Kamer of het kabinet willen vertellen om ook hun 'snaar te raken' en meer begrip voor de problematiek van laaggeletterdheid over te brengen.

Met applaus vallen de raadsleden haar hierin bij.

De *voorzitter* zegt toe dat geprobeerd zal worden dit te organiseren.

Het advies wordt vervolgens unaniem vastgesteld.

Ook hebben voorzitter en secretariaat unaniem de opdracht gekregen dit advies goed uit te dragen en de verdere follow-up te bevorderen.

Ook van dit advies zal een publieksversie c.q. samenvatting worden opgesteld.

De voorzitter dankt nogmaals de genodigden voor hun komst en inbreng. Ook de leden van de commissie van voorbereiding bedankt zij. Ook de raadsleden en hun organisaties bedankt zij voor de soepelheid waarmee met de procedures is omgegaan, zodat het advies tijdig kon worden vastgesteld in verband met de voorziene vergadering van de Tweede Kamer over laaggeletterdheid. Ten slotte bedankt de voorzitter de Stichting Lezen & Schrijven voor de geboden hulp en uiteraard de betrokken secretariaatsmedewerkers, mevrouw Buisman en de heren Devreese en De Groen.

Met applaus vallen de raadsleden haar hierin bij.

7. Rondvraag en sluiting

Rondvraag

De heer *Nijpels* merkt op dat de nieuwe vicepresident van de Raad van State, de heer De Graaf, het jaarverslag heeft gepresenteerd. In het jaarverslag en in enkele interviews heeft betrokkene een interessante beschouwing gegeven over de positie van akkoorden als het klimaatakkoord. Omdat in dit huis vaak akkoorden worden gesloten, verzoekt spreker het dagelijks bestuur van de SER na te denken over de vraag of de SER niet een reactie zou moeten geven in dit debat.

De *voorzitter* stelt vast dat die suggestie gesteund wordt door werkgevers en werknemers en dat er op gepaste wijze uitwerking aan zal worden gegeven.

Van de rondvraag wordt verder geen gebruik gemaakt.

Werklunch

Zoals gebruikelijk, vindt ook deze keer na de raadsvergadering een (besloten) werklunch plaats. Als inleider zal spreken mevrouw mr. Henriëtte de Lange, per 1 januari 2019 de nieuwe Ombudsman Pensioenen.

De Ombudsman Pensioenen is onafhankelijk en bemiddelt in klachten en geschillen over de uitvoering van een pensioenreglementen. De Ombudsman wordt op verzoek van de pensioenkoepels benoemd door de SER, met het oog op de onafhankelijkheid.

Mevrouw De Lange verzorgt een inleiding over de werkzaamheden van de Ombudsman, het soort vragen dat aan de orde komt, en de ontwikkelingen in de positie, taken en bevoegdheden van de Ombudsman teneinde dit instituut een sterkere positie binnen de pensioensector als geheel te geven.

Sluiting

De vergadering wordt om ca. 12.15 uur gesloten.

16-4-2019/pd